

**DUDUQLANISHNI BARTARAF ETISHDA PSIXOLOGIK
INTERVENSIYALAR VA LOGOPEDIK MASHQLAR UYG'UNLIGI****Abdullayeva Karomat Islom qizi .**

Boshlang'ich va maktabgacha ta'lim fakulteti

Maxsus pedagogika :logopediya yo'nalishi talabasi 2-kurs talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada duduqlanishni bartaraf etishda psixologik intervensiyalar va logopedik mashqlar uyg'unligi, ularning o'zaro ta'siri hamda integrativ yondashuvning samaradorligi yoritilgan. Tadqiqotda duduqlanishning psixologik omillari, stress, qo'rquv va kommunikativ tanglik kabi faktorlarning nutq jarayoniga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilingan. Shuningdek, logopedik mashqlar, nutq nafasini shakllantirish, artikulyatsion gimnastika, ritmik mashqlar va fonetik ko'nikmalarni mustahkamlash orqali duduqlanishni kamaytirish imkoniyatlari ko'rib chiqilgan. Psixologik yordam va logopedik mashg'ulotlarning uyg'un qo'llanishi duduqlanuvchi bolalar nutqining ravonligini tiklashda, ularning sotsial moslashuvi va nutqiy faolligini oshirishda muhim omil ekani asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari duduqlanishning kompleks korreksiyasida integrativ yondashuvdan foydalanishning samarali modelini taklif etadi.

Kalit so'zlar: Duduqlanish, psixologik intervensiya, logopedik mashqlar, integrativ yondashuv, nutq nafası, artikulyatsiya, nutq rivojlanishi, korreksion pedagogika, kommunikativ rivojlanish.

Nutq insonning muhim kommunikativ faoliyati bo'lib, uning to'laonli shakllanishi bolaning psixologik, ijtimoiy va intellektual taraqqiyoti uchun zarur omillardan biridir. Duduqlanish esa nutqning ritmik va temp ko'rinishidagi buzilish bo'lib, u ko'pincha bolalarda psixologik noqulaylik, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar hamda o'ziga bo'lgan ishonchning susayishiga olib keladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, duduqlanishning kelib chiqishida bir vaqtning o'zida psixologik, fiziologik va kommunikativ omillar mavjud bo'lib, uni bartaraf etishda faqat bitta yo'nalishga tayanish yetarli samarani bermaydi.

Shu bois duduqlanishni korreksiya qilishda **psixologik intervensiyalar** va **logopedik mashqlarni** uyg'unlashtirish zamonaviy korreksion pedagogikada eng samarali yondashuvlardan biri sifatida qaralmoqda. Psixologik yordam bolaning emotsional holatini barqarorlashtirish, qo'rquv va ijtimoiy tanglikni kamaytirish, nutqiy vaziyatlarda o'zini erkin tutishni shakllantirishga qaratilgan bo'lsa, logopedik mashqlar nutq apparatini fiziologik jihatdan mustahkamlash, nutq ritmi va nafasini to'g'rilashga xizmat qiladi.

Psixolog va logoped hamkorlikda olib boradigan integrativ mashg'ulotlar duduqlanuvchi bolalarda nutqning ravonligini tiklash, o'zini namoyon qilish, muloqotga kirishish qobiliyatini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Mazkur maqolada

ushbu ikki yo‘nalishning uyg‘unlashuv mexanizmi, ularning samaradorligi hamda amaliy ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi.

Duduqlanishni bartaraf etishda psixologik intervensiyalar va logopedik mashqlar uyg‘unligini ta‘minlash zamonaviy korreksion amaliyotning eng samarali yo‘nalishlaridan biridir. Chunki duduqlanish faqat fiziologik yoki faqat psixologik omillar bilan cheklanib qolmaydigan, balki murakkab ko‘p faktorli nutq buzilishi sifatida qaraladi. Bolada nutqning uzluksizligi, temp va ritmning buzilishi ko‘pincha ichki tanglik, qo‘rquv, ijtimoiy xavotir, o‘ziga ishonchsizlik kabi psixologik omillar bilan chambarchas bog‘liq bo‘ladi. Bu holat ayniqsa 3–7 yosh oralig‘idagi bolalarda ko‘proq uchraydi. Shuningdek, nutq apparatining yetarlicha shakllanmaganligi, nafas koordinatsiyasining buzilishi, artikulyatsiya a‘zolari faoliyatidagi sinxronlikning yetishmasligi ham duduqlanishning shakllanishiga zamin yaratadi. Demak, duduqlanishni bartaraf etishda logopedik va psixologik yondashuvlarni alohida qo‘llash ko‘pincha yetarli bo‘lmaydi, ularni integratsiyalash esa kompleks ta‘sir mexanizmini yuzaga keltiradi.

Psixologik intervensiyalar duduqlanuvchi bolalarning emotsional-tashvishli holatini pasaytirishga, nutq vaziyatlariga nisbatan ijobiy munosabat shakllantirishga, ijtimoiy moslashuvini yaxshilashga xizmat qiladi. Bunda, avvalo, bolaning nutq paytidagi qo‘rquvini kamaytirish muhim hisoblanadi. Ko‘plab ilmiy tadqiqotlarda duduqlanish paytida bolaning emotsional qo‘rquvi kuchayishi, natijada nafas ritmi buzilishi va bu holat nutqni yanada og‘irlashtirishi ta‘kidlanadi. Shu bois psixologlar tomonidan relaksatsiya mashqlari, chuqur nafas olish texnikasi, autogen mashqlar, musiqali terapiya elementlaridan foydalanish bolani tinchlantirishga yordam beradi. Bundan tashqari, o‘yin terapiyasi, art-terapiya, qum terapiyasi kabi metodlar bolada nutq bilan bog‘liq ichki to‘siqlarni yengishga xizmat qiladi. Psixologik intervensiyalar bolaning umumiy emotsional fondini barqarorlashtirish evaziga logopedik mashg‘ulotlarning samaradorligini ham oshiradi.

Shu bilan birga, duduqlanishni bartaraf etishda logopedik mashqlar asosiy o‘rinni egallaydi. Nutq apparatining fiziologik faoliyatini mustahkamlash, artikulyatsion apparat harakatlarini aniqlashtirish, nutq nafasini to‘g‘ri shakllantirish va nutq ritmini boshqarish logopedik mashg‘ulotlarning muhim vazifalaridir. Masalan, diafragmal nafasni o‘rgatish, nutq bilan nafasning sinxronligini ta‘minlash, asta-sekinlik bilan uzluksiz nutq oqimini shakllantirish mashqlari duduqlanishni kamaytirishda asosiy bazani hosil qiladi. Artikulyatsion gimnastika esa lab, til, jag‘, yumshoq tanglay harakatlarini faollashtirib, fonetik jarayonlarni to‘g‘ri yo‘lga qo‘yishga yordam beradi. Logoritmik mashg‘ulotlar – ya‘ni musiqa, ritm va harakatning uyg‘unlashuvi – duduqlanishni bartaraf etishda alohida samaraga ega bo‘lgan yondashuvlardandir. Ular bolaga nutq ritmini his qilish, nutq bilan harakatning birligini anglash imkonini beradi.

Psixolog va logoped faoliyatining uyg‘unlashuvi duduqlanishni korreksiya qilishda tenglik va izchillikni ta‘minlaydi. Integratsiyalashgan mashg‘ulotlar avvalo

bolaning shaxsiy xususiyatlarini inobatga oladi: uning temperamentini, qoʻrquv darajasini, ijtimoiy moslashuvini, oilaviy muhitini va muloqotga boʻlgan ehtiyojini tahlil qiladi. Shular asosida individual korreksion dastur ishlab chiqiladi. Masalan, psixolog bolaning emotsional fonini stabil holga keltirganidan soʻng, logoped nutqiy mashqlarni bosqichma-bosqich murakkablashtiradi. Baʼzi holatlarda logopedik mashgʻulotlar psixolog ishtirokida oʻtkaziladi, bu bola uchun yanada qulay, xavfsiz kommunikativ maydon yaratadi.

Shuningdek, psixologik intervensiya va logopedik mashgʻulotlarning uygʻunligi oilaviy hamkorlikni ham talab qiladi. Duduqlanish koʻpincha uy sharoitida toʻgʻri muloqot madaniyati shakllanmaganida kuchayadi. Ota-onalarning bolaga haddan ortiq talab qoʻyishi, uni tez javob berishga majbur qilishi, tanqidiy munosabatda boʻlishi duduqlanishni yanada ogʻirlashtiradi. Shu sababli psixolog ota-onalar bilan psixoedukatsiya olib boradi, yaʼni toʻgʻri muloqot usullarini oʻrgatadi. Logoped esa uy sharoitida bajarilishi mumkin boʻlgan oddiy mashqlar majmuasini tavsiya qiladi. Bu jarayon oila, psixolog va logopedning yagona maqsad sari intilishiga yordam beradi.

Integrativ yondashuvning yana bir muhim jihati – bolada nutqiy oʻziga ishonchni shakllantirishdir. Duduqlanuvchi bolalarda koʻpincha kommunikativ maydonda oʻzini oʻjiz his qilish, tengdoshlari bilan muloqotdan qochish, ommaviy vaziyatlarda nutqdan voz kechish kuzatiladi. Psixologik intervensiyalar orqali bola oʻzini qadrlash hissini qayta tiklaydi, logopedik mashqlar esa ravon nutqni shakllantirib, uning real kommunikativ imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu jarayon oʻzaro bogʻliq boʻlib, psixologik va logopedik yordam bir-birini mustahkamlaydi.

Shu oʻrinda logopedik texnologiyalarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan boyitish zarur. Multimedia vositalari, vizual koʻrsatmalar, mobil logopediya ilovalari, nutq ritmini kuzatish dasturlari bolaga qoʻshimcha motivatsiya beradi. Psixologik jihatdan esa bolaga oʻyin asosidagi interaktiv mashgʻulotlar taklif etilishi, ayniqsa, 3–7 yosh oraligʻida samarali natija beradi. Chunki oʻyinga asoslangan yondashuv bolada emotsional taranglikni kamaytiradi, nutqiy vaziyatni tabiiylashtiradi.

Umuman olganda, duduqlanishni bartaraf etishning samarali modeli psixologik intervensiyalar, logopedik mashqlar, oilaviy qoʻllab-quvvatlash va pedagogik muhitning bir butun tizimda ishlashiga tayanadi. Bunday integrativ yondashuv duduqlanishning nafaqat tashqi, balki ichki psixologik ildizlarini ham bartaraf etishga xizmat qiladi. Buning natijasida bolada ravon nutq, ijtimoiy faollik, mustaqillik, oʻziga boʻlgan ishonch va kommunikativ kompetensiya shakllanadi. Duduqlanishni kompleks yondashuv asosida bartaraf etish bugungi kunda eng samarali, ilmiy asoslangan va amaliyotda keng qoʻllanilayotgan metodik yoʻnalishlardan biri sifatida eʼtirof etiladi.

Duduqlanishni bartaraf etishda psixologik intervensiyalar va logopedik mashqlar uygʻunligi yuqori samaradorlikka ega boʻlgan kompleks yondashuv sifatida eʼtirof etiladi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, duduqlanishning kelib chiqishida psixologik omillar, emotsional beqarorlik, kommunikativ tanglik hamda fiziologik jarayonlarning

yetarli shakllanmaganligi muhim rol o'ynaydi. Shu sababli faqat logopedik mashqlar yoki faqat psixologik yordam bilan cheklanish nutqning to'liq tiklanishiga olib kelmaydi.

Integrativ yondashuv bolaning emotsional holatini barqarorlashtirish, o'ziga bo'lgan ishonchni tiklash, nutqiy qo'rquvni kamaytirish bilan birga, nafasni boshqarish, artikulyatsion apparat faoliyatini mustahkamlash va nutq ritmini me'yorlashtirishga yordam beradi. Psixolog va logopedning hamkorligi, oilaviy muhitning qo'llovchi bo'lishi hamda pedagogik jarayonning tizimli tashkil etilishi duduqlanishni samarali bartaraf etadigan muhim omillar hisoblanadi.

Ushbu yondashuv duduqlanuvchi bolalarda nafaqat nutqning ravonlashuviga, balki ularning ijtimoiy moslashuviga, kommunikativ faolligining ortishiga, shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Demak, duduqlanishni korrektsiyalashda psixologik va logopedik metodlarning uyg'unligi zamonaviy ta'lim-tarbiyada chuqur ilmiy-amaliy ahamiyatga ega bo'lib, bolalarning nutq sifatini yaxshilashda eng samarali yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Глухов В. П. Логопедия: Коррекция речевых нарушений. – Москва: Владос, 2019.
2. Волкова Г.А. Логопедическая ритмика в коррекции заикания у детей. – Санкт-Петербург: Речь, 2017.
3. Андропова Л.Г. Психологические аспекты коррекции заикания у дошкольников. – Москва: Педагогика, 2020.
4. Стюркен Е.Р. Психокоррекционные методы в работе с детьми с речевыми нарушениями. – Минск, 2018.
5. Yairi E., Seery C. *Stuttering: Foundations and Clinical Applications*. – Pearson, 2021.
6. Guitar B. *Stuttering: An Integrated Approach to Its Nature and Treatment*. – Lippincott Williams & Wilkins, 2019.